

Teori och professionell kvalitetskultur

PETER JOSEPHSON*

Södertörns högskola

FRANS LUNDGREN**

Uppsala universitet

Vi som skriver detta läste grundutbildningen i idéhistoria på 1990-talet och antogs mot slutet av decenniet till forskarutbildningen i samma ämne. Vår studietid sammanföll därför i hög grad med receptionen av fransk poststrukturalism i den svenska akademiska miljön. När vi senare skrev läroboken *Historia som kunskapsform* (2014) betraktade vi de insikter vi funnit hos bland andra Foucault och Derrida som tämligen okontroversiella och vår ambition var nu att förmedla dessa lärdomar till en ny generation studenter. Liksom författarna till "Theses on Theory and History" var vi tydliga med att historia inte är något som existerar där ute och väntar på att upptäckas. Vi gjorde en poäng av att studieobjekt och kontexter är något som forskaren själv skapar, att idag självklara analytiska kategorier och måttstockar är historiskt instabila och att det därför inte finns någon arkimedisk punkt varifrån det förflutna låter sig avtäckas.

Det ger en stark känsla av *déjà vu* att läsa Scott, Kleinberg och Wilder. När vår lärobok kom ut menade en kollega att vi borde ha döpt den till *The 90s – ett försvarstal*. Titeln hade fungerat även för "Theses on Theory and History". Författarna har senare motiverat sitt inlägg med att historievetenskapen idag upplever en teoretisk *backlash*. Vi känner inte igen oss i den beskrivningen. Men för all del: det är svårt att invända mot krav på fördjupad teoretisk reflektion. Det är en uppgift som alltid måste anses oavslutad.

Annat i deras inlägg väcker frågor. Författarna använder gärna ordet kritisk. De talar inte bara om teori utan om kritisk teori, inte bara om

* Fil. dr i idé- och lärdomshistoria.

** Docent i idé- och lärdomshistoria.

historia utan om kritisk historia. Vad menar de med kritisk? Ordet tycks här stå för två delvis olika saker. Den ena innebörden ligger nära den som Kant underförstår i *Kritik av det rena förnuftet*. Det handlar då om att belysa historievetenskapens vanligen oreflekterade epistemologiska premisser. Den andra innebörden har mer gemensamt med den som Jürgen Habermas aktiverar då han talar om ett kritiskt-emancipatoriskt kunskapsintresse. Här handlar det om ett kunskapssökande som vill avslöja olika former av förtryck och förändra världen.

Scott och medförfattarna glider mellan dessa två betydelser. Den outtalade men obestyrkta premissen för deras teser är att den teoretiskt mest sofistikerade forskningen också är den politiskt mest radikala. Vi undrar om så alltid är fallet. Ibland kommer man långt med högst konventionell källkritik. Detta har ofta varit ett effektivt motmedel mot ideologiskt driven mytbildning och försök att osynliggöra förflutna övergrepp. Likaså finns det exempel på teoretiskt avancerad forskning som aldrig skattat en krona till något frigörelseprojekt. Vi håller med om att historiker kontinuerligt bör diskutera den egna disciplinens begreppsmässiga förutsättningar, vilken typ av studieobjekt som tenderar att prioriteras och vilka analytiska kategorier som tas för givna och varför. Men det är inte självklart att detta alltid resulterar i den politiskt mest relevanta forskningen. Det är för oss en öppen fråga. Kritisk i den ena bemärkelsen implicerar inte kritisk i den andra.

Många som läst "Theses on Theory and History" förefaller ha reagerat ungefär som vi och menat att författarna resonerar som om tiden stått still de senaste 30 åren. Scott och hennes medförfattare har under alla omständigheter velat försvara sig mot denna invändning.¹ Vi har inte följt den diskussionen systematiskt men vill understryka att politisk kritik ofta är en färskvara med kort bäst-före-datum. Det gäller även mycket av det tankegods som för vår doktorandgeneration framstod som radikalt och potentiellt subversivt. Det är idag en självklarhet i många politiska sammanhang att hänvisa till begrepp som härrör från *the linguistic turn* och åtskilliga har haft genomslag i lagstiftning och policy.

1. Kleinberg, Scott och Wilder besvarar sina kritiker bland annat i ett inlägg på *Critical Inquiry's* webbsida, "From the Authors of the 'Theses on Theory and History'", <<https://critinq.wordpress.com/2018/07/10/from-the-authors-of-the-theses-on-theory-and-history/>> (8/2 2024). Diskussioner har även förekommit t.ex. på internetforumet Theses on Theory and History, som drivs av *History of the Present: A Journal of Critical History*, <<https://www.historyofthepresent.org/forum.html>> (8/2 2024).

Vissa insikter kan sägas ha förlorat sin politiskt radikala potential just därför att de blivit så spridda. Det Foucault ville förmedla om relationen mellan kunskap och makt i *Övervakning och straff* tar aktörerna inom utvärderingsindustrin numera för givet. Alla är införstådda med att utvärderingar fyller en performativ funktion i det att de bidrar till formen verksamhet som granskas och inte bara objektivt dokumenterar densamma. Här finns en slags *feedback loop* där institutioner av den typ som Foucault en gång studerade befäster sin ställning genom att själva absorbera de kritiska perspektiven.

Detta är förvisso ingen ny iakttagelse. "Has critique run out of steam?", frågade sig Bruno Latour redan 2004. Han hade då upptäckt att hans vetenskapssociologiska studier av hur fakta etableras plockats upp av populister som ville misstänkliggöra klimatforskningen. Problemet har inte blivit mindre. Hur man under sådana förutsättningar bedriver politiskt angelägen forskning är en viktig fråga. Ifall historievetenskapen på sikt ska kunna försvara sin ställning inom vetenskapssamfundet och samhället i stort måste den kunna bidra med kunskap som har relevans utanför de egna seminarierummen. Men att reprisera argumenten från 1990-talet är kanske inte den mest produktiva strategin.

Något som är lättare att hålla med om är att vi som historiker har anledning att vara vaksamma på det författarna kallar metodologisk fetischism. Teoretisk reflektion är omistlig i det arbetet. Dagens entusiasm för stora datamängder, digitala metoder och DNA-tekniker motsvaras sällan av kvalificerade diskussioner om vad för sorts ny historisk kunskap detta ska ge. Botemedlet mot den fetischistiska lockelse som utgår från de senaste innovationerna på dessa fält kan dock inte gärna bestå i teoretiska överväganden utan förankring i praktiskt arbete. Författarna skriver att de vill föra teori och historia närmare varandra men reagerar på att "few history departments have any faculty dedicated to the theory of history or critical theory". En sådan arbetsdelning – där teoretisk reflektion bedrivs i separata reservat – menar vi vore till skada för historieforskningen. Överlag ser vi inga problem med det författarna nedlåtande beskriver som en "workmanlike approach" till historisk forskning. Här ansluter vi oss till det Stanley Fish skriver i *Versions of Academic Freedom* (2014): "Epistemology doesn't underwrite my judgement; disciplinary competence does; and challenges to my judgement will not come from the epistemological heights, but from the on-the-ground-in-the-trench-

es perspective of other competent practitioners.”² Vår erfarenhet är att personer med sinsemellan skilda teoretiska preferenser i det enskilda fallet ändå tenderar att vara överens om vad som är god forskning, inte i kraft av en gemensam metod utan tack vare en länge upparbetad hantverksmässig omdömesförmåga.

Slutligen menar vi att det finns skäl att vidga diskussionen om historievetenskapernas kvalitet. Ontologiska frågor kan mycket väl förtjäna att i högre grad diskuteras på våra historievetenskapliga utbildningar, men vi har svårt att se hur sådana inslag i sig leder till en mer kvalificerad och angelägen historisk forskning. Den väsentliga frågan är rimligen inte om man bekänner sig till den ena eller andra förment radikala teoretbildningen. Oavsett våra teoretiska ledstjärnor måste vi alla ta ansvar för en gemensam kvalitetskultur. Att vi kontinuerligt tar teoretiska och metodologiska frågor på allvar kring seminarieborden är förstås helt nödvändigt. Men det finns fler situationer där vi måste vara beredda att utöva och odla vår kritiska omdömesförmåga. Här står historikersamfundet liksom humanister i allmänhet inför en utmaning. Bibliometri och andra kvantitativa mått får allt större genomslag i de interna kvalitetsdiskussionerna. De sakkunnigutlåtanden som regelbundet produceras för olika ändamål innehåller idag allt färre initierade vetenskapliga kvalitetsomdömen. Istället lutar man sig tungt mot kvantitativa uppgifter som antal publikationer eller beviljade anslag och hänvisar då till externa instanser som förlag, tidskriftsredaktioner och forskningsråd. Frågor om vad som är bra respektive mindre bra, angelägen respektive mindre betydelsefull eller kreativ respektive formelartad forskning lämnas påfallande ofta därhän. Sådana diskussioner skulle med fördel kunna ta fasta på en del av de frågor som författarna av manifestet reser, men också en lång rad andra. En stark professionell kvalitetskultur är något som ständigt måste upprätthållas, inte något som följer av vissa ontologiska eller epistemologiska ställningstaganden.

Det finns förstås skäl till varför det har blivit så pass ovanligt med argumenterande omdömen om vad som utgör kvalitet i sakkunnigutlåtanden, betygsnämnder, recensioner och utvärderingar. Många av uppdragen är oavlönade eller underbetalda; att göra reella värderingar av kvalitet kan dessutom vara socialt obekvämt, särskilt när man betänker

2. Stanley Fish, *Versions of Academic Freedom: From Professionalism to Revolution* (Chicago 2014) s. 27.

vilka konsekvenser det kan få för den forskare som bedöms. Numera har det gått så långt att man blir uppriktigt överraskad varje gång någon faktiskt gör det som tidigare var det förväntade. Eftersom undantagen numera är så pass få riskerar de rentav att framstå som exempel på taktlöshet och bristande social hänsyn. Det vi reagerar på är alltså inte enstaka underlåtenhetssynder. Det är att förhållningssättet fortplantar sig. Det går i arv till nya forskargenerationer och riskerar att permanentas.

Kort sagt: Vi sympatiserar med varje ambition att höja kvaliteten på historisk forskning. Men det innebär ett betydligt större åtagande än att skriva under på teoretiska doktriner som etablerades för mer än 30 år sedan. Det förutsätter verkliga diskussioner om vad som är nyskapande, väl genomförda och angeläga historiska analyser.